

ԿԵՆՍԱԿՐՈՒԹԻՒՆ

ՓՐԱՆԿԻՍԿՈՍ ՅՈՎՍԷՓ ՀԱՅՏԸՆ

Երաժիշտ Գերմանացի :

Ս Էննայի մօտ Սոհրաւ աւանը ծնաւ 1732^{ին} մարտի վերջի օրը Փրանկիսկոս Յովսէփ Հայտըն , աղքատ ծնողաց զաւակ : Հայրը սայլագործ էր , բայց մեծ փափագ ունենալով երաժշտութեան՝ հասարակ նուագարան մը զարնել սորվեցաւ , և անով աշխատութենէ աւելցած ժամերուն մէջ կը զբօսնուր : Եւկէ տղուն սիրտը վառուեցաւ երաժշտութեան վրայ սէր ձգելու , և մանկութեան ատենէն երկու տախտակի կտորուանք կ'առնէր , և հօրը նուագին ատեն ինքն ալ դիմացը կեցած՝ փայտերը մէկմէկու քսելով՝ քնարի և աղեղան տեղ կը բանեցընէր :

Հայտընի հօրեղբայրը որ դպրատան մը վարպետ էր , շատ զարմացաւ , տեսնելով որ հազիւ վեց տարեկան տղայ մը այնպիսի զարմանալի ճշգրութեանակին ընթացքին յարմար կը զարնէր . ուստի ծնողացը հաւանութեամբ իր քովն առաւ տղան . որն որ քանի մը շաբաթուան մէջ երկայնամիտ փորձառութեամբ սովորեցաւ երկու թելով քնար զարնելը , և վերջը անկէ աւելի կատարեալ նուագարաններ ալ :

Եւն ատեն Ս Էննայի սուրբ Ստեփանոս եկեղեցւոյն գլխաւորը ժամու մէջ երգեցող տղաքն կը փնտռէր . երբ որ այս տղուն վարպետին հարցուց , անիկայ իր աս աշկերտը առաջարկեց . գլխաւորը ուզեց լսել տղուն ձայնը , և ապա ծանօթ գեղեցկութեանը և յստակութեանը վրայ . և մէկէն զինքը եկեղեցւոյն երգիչներուն կարգն անցուց , երբ դեռ ութը տարեկան չկար տղան :

Իրեն ընկերացը օրուան մէջ երգ սովորելու պարտքը երկու ժամէր . Հայտըն անկէջ զատ առանց վարպետի ինքնիրեն ալ միշտ երգ սովորելու կը զբաղէր : Եւսպիսի փափաքով շատ անգամ զուարճու-

թեան ատենն ալ յանկարծ երգեհոնի ձայն լսելուն պէս՝ մէկդի կը թողուր զբօսանքը և շուտ մը կը մտնար եկեղեցին : Եւնգամ մը իր վերարկուն գողցուելով գրեց ծնողացը , անոնք հազիւ կրցան վեց ֆիորին ղրկել . տղան ստակն առածին պէս գնաց գրավաճառէ մը քանի մը երաժշտական արուեստի վերաբերեալ գրքեր գնեց , և այնպիսի ջանքով մը նստաւ կարդալու որ ամենեւին ձանձրանալ ինչ ըսել է չէր գիտեր :

Եւն ատենները Ս Էննայի դեսպանը նէպոլսեցի Լորթորա անուանի ծեր երգահան մը ունէր . Հայտըն շատ ջանալով՝ ասոր քով մտաւ , դեսպանը զարմանալով անոր յառաջադիմութեանցը վրայ , ամսական թոշակ կապեց իրեն և քարտուղարաց կարգը անցուց : Եւսով Հայտընի աղքատութե թեթեւութիւն մը եղաւ , և սկսաւ իրեն կարեւոր բաները գնել : Եւկէ եկեղեցւոյ մը մէջ քնար կը զարնէր , ուրիշի մէջ երգեհոն , և սուրբ Ստեփանոսի մէջ ալ կ'երգէր . իրիկունները կ'անցընէր իր բամբուլիլին՝ հետ , և ինչ եղանակներ որ ինքը կը լսէր ուրիշ տեղեր , կտոր կտոր միտքը պահելով՝ վերջը անոնցմով ինքն ալ մէյմէկ պզտիկ երգեր կը շինէր :

Ինուութեամբ ուրախ էր և միշտ ալ անանկ մնաց : Տասնուինը տարեկան եղած ատենը մէկ ծաղրական կատակի մը պատճառով դուրս հանուեցաւ սուրբ Ստեփանոս եկեղեցիէն , ուր որ տասնըմէկ տարի երգեր էր : Եւն ատեն Հայտըն սկսաւ ասդիսանդին դաս տալ , մէկ քանի պզտիկ նուագներ շարադրեց . իրիկուան երգ մ' ալ գրեց իրեք նուագարանի համար :

Վիշեր մը Վարինգիոյ թատրոնին գլխաւորին տանը դիմաց աս երեկոյեան երգը նուագեց . թատերապետը զարմացած վար ինջաւ , հարցուց իմացաւ որ ինքն է հնարեր . քովն առաւ զինքը և ուզեց թատերերգութե մը եղանակներ յարմարցընելու համար մէկտեղ աշխատիլ . աս թատերերգութեան մէջ

պէտք էր արեկոծու[թիւն մը ձևացընել.
բայց երկուքն ալ ծով ըսած բանը տե-
սած չէին : Հայտըն բամբուղիլին վրայ
վար վեր ձեռքը կը խաղցընէր , առանց
կարենալու իր ուզածը ձևացընել : Վ) Եր-
ջապէս ձեռքին մէկը նուագարանին մէկ
ծայրը դնելով , մէկալը անդիի ծայրը և
շուտով մը մէկմէկու հասցընելով արե-
կոծու[թեան յարմար եղանակ մը ձևա-
ցաւ : Ճ) Կատերապետը մէկէն ուրախու-
[թեամբ գրկեց զինքը և շատ ստակ դը-
րաւ ձեռքը :

Նոյն միջոցին շարադրեց իր առջի ե-
ռաձայն նուազը, և ասանկով իր համ-
բաւոյն ընթացքը սկսելով, երաժշտու-
թեան արուեստին նորոգութիւն մը
տուաւ: Իր շարադրած երգերը ամէն
տեղ մեծ ընդունելութիւն գտան. և
անով իրախուսեցաւ սկսած ճամբուն
մէջ առաջ երթալու: Եւ եննայի մէջ
Եդասդանշիոյ իտալացի բանաստեղ-
ծին հետ ալ բարեկամացաւ, և իրմէ
սորվեցաւ իտալերէն լեզուն, և գեղե-
ցիկ դպրութիւնք:

Վիչ ատենէն Լաթերհազի իշխանին մատրանը երգապետ եղաւ . և անով իր բաղդը յաջողելով՝ ուղեց հարս մը առնուլ . սակայն ընկերական կեանքը չբաղջրացաւ իրեն , ու ինչուան ստիպուեցաւ կնոջմէն բաժնուիլ , և ինքզինքը բոլորովին իր արուեստին տալով՝ սրտին դառնութիւնը մեղմացրնել :

Հայտըն առաջին եղաւ ներդաշնակութեանց նախերգանաց մէջ, կամ անոր ստեղծիչ. եկեղեցական եղանակներու մէջ ալ նոր ճամբայ մը բացաւ : Ըստ ներդաշնակաւոր նախերգանաց՝ մէջ ամենէն նշանաւորը և բոլոր երգոց պըսակն, որով դիւպազն բանաստեղծ երաժշտութեան կոչուեցաւ՝ էր Աբար-ղա-Բեան ըստւածնախերգանքն, որ սքանչելի նկարագրութիւն մըն է նորաստեղծ տիեզերաց մեծամեծ տեսարանացը, որուն մէջ մարդն ալ իր լեզուին առաջին ձայները և սրտին առաջին զգացմունքն կր յայտնէ :

1798^{ին} Շ վարցրնպէրկ իշխանին պա-
լատին մէջ կատարուեցաւ առջի ան-
գամ այս Աբարդուսէան նախերգանքը
բազմաժողով ընկերութեան մը գիմաց :
Ստեղծագործութեան առաջին տեսա-
րանները , վիհը , լոյսը , հրեշտակաց
անկումը , դրախտը , փութորիկները ու-
րոնք կ'որոտային նոր ելած երկրիս վրայ ,
տունկերը և ծաղկոնները , հրեշտակաց
երգոց դասերը , արեւուն և լուսնին ել-
լելը , երկրիս թռչունները և կենդանի-
ները , առաջին մարդոյն ստեղծումը ,
տիեզերաց օրհնութիւնը իր արարչին ,
կենդանի կերպով մը ունկնդրաց միտքը
գրաւեցին : Հայտնի ինքն կ'առաջնոր-
դէր երաժշտութեց դաշնակութեանը :

Կենաց վերջի տարիները անցուց
Վեննա Էժնպրունի մօտ պզտիկ տան
մը մէջ, պարզութեամբ ու չափաւորու-
թեամբ : Փրեդերիկոս Բ Իպուսիոյ
Թագաւորը իրեն մէկ ադամանդէ մատ-
նի մը զրկեր էր . հայտըն կ'ըսէր որ
եթէ բամբուզիլ զարնելու ատեն այս
մատնին մատը չըլլար՝ դիւրաւ չէր կըր-
նար գտնել եղանակները :

Իսկն թուղթը որուն վրայ որ ինքը
կը շարադրէր եղանակները, պէտք էր
որ ազնիւ ըլլար, բարակ և ճերմակ,
ինքն ալ այնպիսի մաքրութեամբ կը
գրէր երաժշտական խազերը, որ ճար-
տար գաղափարողներ ալ չէին կրնար
նմանցընել: Երբ մը 'ի գործ չգրած
կ'ուզէր նախ անոր յարմար կըքով լը-
ցուիլ, առջի բերան կը գրէր երգին նիւ-
թը կամ պատճառը, և կամ պզտիկ
վիպասանութիւն մը կը շինէր, և անոր
թարգմանութիւնը կ'ըլլար երաժշտու-
թիւնը:

Եւ իննաց վերջին օրերն Հայտուն Լաւո-
պայի ամէն ազգերէն իրեն հանձնարոյն
արժանի եղած պատիւն ընդունեցաւ :
Սեննացիք ուղեցին մասնաւոր կերպով
մը ցուցնել իրենց համարմունքը . 160
երաժիշտք ժողովուեցան վերջին անգամ
մ'ալ լըսել տալու իրեն Աբարը-Թէնը ,
մէկ սրահի մը մէջ ուր 1500^{էն} աւելի
ունկնդիրք կային : Հայտուն տկարացեր
է գրեթէ կրկին տղայ դարձեր էր .

գահի մը վրայ նստուցած այն սրահին մէջ բերին զինքը : Երաժշտաց ներդաշնակաւոր ուրախութեան ձայները իր գալուստը իմացուցին : Հայտըն չկրցաւ դիմանալ այնպիսի սրտաշարժ տեսարանի մը . երգին առջի մասին լրմննալու ատենը՝ արցունքով ընկղմած գրեթէ մարեւոլ վրայ էր : Երբէն զինքը տարին իր գահովը . սրահէն դուրս ելլելու ժամանակը կեցընել տուաւ զինքը տանողները և ժողովրդեան շնորհակալ եղաւ . վերջը դարձաւ երաժշտաց ժողովին , վերցուց իր ձեռուրները և աչուները դէպ 'ի երկինք և օրհնեց իր արուեստակիցներն և հին ընկերները : Վիչ ատենէ վերջը մեռաւ Հայտըն մայիսի 3ին 1808ին՝ երբոր Վաղղիացիք Սեննա կը մանէին , որոնք իր յուշարկաւորութեանն ալ ներկայ գտուեցան : Հայտըն և իր ժամանակակից ու ազգայինն Սոճարդ երաժշտութեան մեծ շնորհք ուժ մը աւելցուցին , մէկը բնութեան ազգմունքը լաւ բացատրելով , մէկաւն ալ մարդուս կրքերուն :

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՇԻՐԻՄ ԿԵԿԻԼԻԱՅ ՄԵՏԵԼԼԱՅ

Ի Հոսով :

Երբոր Ս ելաբրեան արուարձանէն անցնելով , որ հիմա անապատ մըն է , Հռոմայի Ս . Սեբաստիանոս կոչուած դռնէն դուրս կ'ելլես՝ , տխրալից յիշատակի տեսարան մը կը բացուի առջեդ : Հռոմայի դաշտագետինը ծովու պէս կապուտ , ընդարձակ և անապատ տարածուած կեցած է . դաշտավայր մը՝ յորումօք ծառատունկ կը նկատես , ոչ կենդանիք և ոչ բնակութիւն . վասն զի օդին վատառողջութիւնը թէ կեանքը և թէ շարժումը իրմէ հեռացուցած է : Բայց երբոր այս գերեզմանական լուծենէն աչքդ դարձնելու

ըլլաս՝ հին մեռելոց յիշատակարաններու դամբաններ առջեդ կ'ելլեն : Բոնց աւերակացը մէջ կը տարածուի նեղ և անմարդաձայն Ապպեան ըսուած ճամբան՝ : Ճամբուն երկու կողմէն ցիրուցան կեցած գերեզմանաց հատուածներ՝ անոր շտկութիւնը կը ցուցնեն , ինչպէս հիմայ ծառազարդ ճամբաները : Հարիւրէն աւելի այլ և այլ տեսարաններ կը տեսնուին աս Բպպեան ճամբուն վրայ , և ամենքն ալ գերեզմանք են : Բմենուն ալ աւրուելուն նշանները կը տեսնուի . սակայն անով ալ հնոց դամբանական հին ճարտարապետութեան արգասիքը յայտնապէս կը նկատենք վրանին : Բայց ամենէն աւելի մտադրութիւննիս գրաւողը մեծ աշտարակ մը կամ ամբարտակ մըն է , որուն ահաւոր և հսկայաձև համեմատութիւնքը առջի նայելուդ չեն ցուցնեն անոր խաղաղ և նուիրական վիճակը : Սերվիլիոսեանց , Սկիպիոնեանց և կամ Սետելլոսեանց գերեզման մը չէ ասիկայ , զորս ինքն Սկիպիոն ճանապարհորդի մը տեսնելուն և քննութեանը արժանի կը համարի նոյն Բպպեան ճամբուն վրայ , այլ տիկնոջ մը մահարձանն է :

Եյս առանձնական յիշատակարանը Հռոմէական մեծագործութեց ամենէն գեղեցիկ և լաւ պահուած մնացորդներէն մէկն է : Որմունքը , որ երեսուն օտք խորութիւն ունին՝ ահագին քարերով շինուած են և դրսուանց կարմրագոյն կաւիճով պատած : Բնդարձակ քառակուսի խարսխի մը վրայ յեցուցած է և նոյնպէս կոփածոյ քարերով շինած . քառասուն օտք բարձրութիւն ունի , և դադաթը խոյակով մը և հարուստ մարմարեայ շրջաքանդակով զարդարուած , և վրան արուեստով և ախորժակով գծագրած եզան գլուխներ և պսակներ կը տեսնուին : Բլաջուց շատ արձաններու

1 Via Appia. Ժամանակիս սրբազան հայրապետը Պիոս Թ . անբաւ ծախքով այս հին ճամբան փորել հրամայեց . և հոն օր օրուան վրայ գանուած այլ և այլ գեղեցիկ հնութիւնքը թէ Վատիկանի և թէ Լատերանեան կոչուած մուսէոններուն հարստութիւնքը կ'աւելցնեն :

1 Այս դուռը հին ատեն Կապեէնէն կը կոչուէր :